

TEKENEN VAN TIJD

2002-2017

TEKENEN VAN TIJD

WAT VOORAF GING

TEKENEN VAN TIJD #1

TUSSENTIJD

TEKENEN VAN TIJD #2

SPOREN

TEKENEN VAN TIJD #3

TIJD ALS BEELDELEMENT

TEKENEN VAN TIJD #4

VAN OUDE DINGEN, HET BEWAREN EN VERRUIMEN VAN DE
TIJD

TEKENEN VAN TIJD #5

DE TIJD ALS WEEFGETOUW

TEKENEN VAN TIJD #6

IN DE BAN VAN DE RING

TEKENEN VAN TIJD #7

WAT IN HET VERSCHIET LIGT

TEKENEN VAN TIJD - WAT VOORAF GING

Birddreaming / 'Maasplassen' - acryl op papier, formaat 70x50cm

11 juli 2016

Beste Josse,

Deze brief gaat niet over de 'gewone' onderwerpen van de Boekbindpost - boekkunst, handboekbinden of papier -. Vandaag schrijf ik vooral over mijzelf, de beweegredenen achter mijn werk én over een nieuwe expositie van mij waarbij ik je graag wil betrekken. Natuurlijk weet ik niet of je in dat laatste bent geïnteresseerd, maar ik ben er zelf zo enthousiast over, dat ik het in deze mail toch aan je voorleg.

Via [Tekenen van Tijd](#) kun je de voorbereidingen op mijn expositie volgen. Dit werkproces speelt zich normaliter in de stilte van mijn atelier af. Voor deze expositie wil ik deze stilte doelbewust doorbreken, omdat ik verwacht en hoop dat dit mijn reflectie op het onderwerp verrijkt. De expositie is geïnspireerd op het onderwerp 'TIJD'. En dat heeft alles te maken met de afgelopen jaren waarin mijn leven een beetje op zijn kop heeft gestaan. Door mijn omstandigheden - veel mantelzorg plus ziekte en overlijden van mensen die me lief waren - lukte het me niet meer goed om met eenzelfde intensiteit met kunst bezig te zijn als in de periode daarvoor. Ik had minder tijd, minder energie, maar vooral minder inspiratie. En dat laatste is jammer, want inspiratie maakt het leven zoveel mooier en makkelijker. Inspiratie geeft namelijk energie. Het is een drijvende kracht, een kracht die je voortstuwt. En juist in tijden dat er veel op je af komt, is energie geen overbodige luxe. Maar helaas is inspiratie ook een gift die je niet kunt afdwingen, althans, niet met een vingerknip.

Als je haast hebt, neem dan een omweg...

Intuïtief weet ik echter één ding zeker: als je energie nodig hebt, zorg dan dat je accu opgeladen is. Zelf heb ik de neiging om als er veel op mijn bord ligt, harder te werken zodat ik meer dingen in minder tijd voor elkaar krijg. Maar als je dat te lang doet, dan kan ik je nu vertellen dat je accu juist sneller leegloopt. Er is een wijs gezegde: als je haast hebt, neem dan een omweg. Voor mij was die omweg om een adempauze in te lassen en tijd voor mezelf vrij

te maken. Tijd geeft rust. Rust geeft ruimte voor creativiteit. Creativiteit geeft energie. Misschien minder energie dan inspiratie, maar wel energie.

Werkt het echt zo? Ja, het werkt echt zo, maar eenvoudig is het niet. De praktijk was, in ieder geval voor mij, tamelijk weerbarstig. Door doelbewust tijd voor mezelf vrij te maken, ontdekte ik drie dingen. In eerste instantie werd ik er bloednerveus van. Er lag nog zoveel werk, ik had wel wat beters te doen! Toen ik mezelf ervan had overtuigd, dat ikzelf dat betere doel was, dat het goed was om tijd voor mezelf vrij te maken, deed ik de tweede ontdekking. Ik vulde de tijd direct op. Met extra werk, in plaats van rust. Ik ging zelfs zover, dat ik dit extra werk in de plaats liet komen van meditatie. Iets wat ik sinds jaar en dag doe. Ik vulde de 'herwonnen' tijd vooral in met dingen die waren blijven liggen. Met als gevolg dat deze, in plaats van er het vroegere plezier aan te beleven, het karakter van een to-do-lijstje kregen. Met andere woorden: als verplichting voelden. En alles dat je doet vanuit verplichting, heeft een averechts effect. Het kost energie, het 'frustreert' in elk opzicht, en het 'inspireert' tot niets. En daar lag direct mijn derde ontdekking. Ik was inmiddels zo vanuit mijn hoofd bezig om alles op orde te houden, dat ik merkte dat ik steeds minder gevoel kreeg bij de dingen die ik deed. Alsof ik het contact met wat ik deed, en zelfs met de mensen om me heen, verloor.

en niet de autobaan...

En dat was waar ik merkte dat ik in plaats van te kiezen voor een omweg, eerder de autobaan verbreed had....

Nu zo'n anderhalf jaar geleden, besloot ik om niet meer koste wat kost alle ballen in de lucht te houden, maar te kiezen. 'Gewoon': vanuit mijn hart en ziel. Voor waar ik op dat moment plezier aan beleefde. Me echt goed bij voelde. Daar helemaal voor open te staan en het de kans te geven tot iets moois en waardevols uit te groeien.

Ik koos voor het maken van een online cursus handboekbinden en de Boekbindpost. Ik ben nog steeds elke dag blij met dat besluit. Om heel veel redenen. Het maken van de online cursus is zo veelzijdig en spannend en ik leer er zoveel mooie nieuwe dingen van! Maar vooral heb ik iets gemaakt waar ik veel meer mensen blij mee kan maken dan het aantal mensen dat graag naar mijn atelier komt voor een cursus handboekbinden. Het biedt ook andere liefhebbers van dit ambacht de mogelijkheid om te kunnen blijven boekbinden. In situaties waarin het lastig is om op

pad te gaan en je liever thuis op je eigen tijd en in je eigen tempo aan de slag wil. Of als je door omstandigheden je vaardigheden niet hebt kunnen onderhouden. In plaats van noodgedwongen te moeten zoeken naar een opfriscursus, kun je nu terugvallen op de video's uit de [online cursus](#). Deze blijven immers toegankelijk.

Het samenstellen van de Boekbindpost ervaar ik als een verrijking. Het geeft zicht op een bijzondere wereld, die ik graag met anderen deel. Toen ik begon met de Boekbindpost lag het aantal lezers op minder dan 100. Inmiddels zijn dat er 700! Veel meer mensen dan ik van te voren ooit gedacht had!

Ik vertel dit verhaal omdat ik het belangrijk vind, dat je weet van wie je elke maand die Boekbindpost ontvangt en de informatie over dat online leren. Want online lezen, werken en leren heeft heel veel mooie kanten, maar ook het risico van disconnectie. En dat is wat ik per se niet wil. Wat ik graag wil, is juist het gevoel vergroten dat je tot een groep lezers behoort met eenzelfde interesse. Een groep mensen die door de kracht en mogelijkheden van het internet, met elkaar verbonden is.

de reis is deel van je bestemming...

Afgelopen weken was ik op vakantie. Ver weg van huis, haard en werk, keek ik terug op een aantal bewogen jaren. Met wat gemengde gevoelens, maar vooral blij en dankbaar voor waar het me gebracht heeft: back on track! Met hernieuwde energie én inspiratie! Dit najaar start de online basiscursus handboekbinden voor de tweede maal. En, hoewel het nog eventjes duurt: de plannen voor een nieuwe online cursus staan inmiddels in de steigers! Dat zijn plannen voor 2017. Dat is snel genoeg en fijn om naar uit te kijken. Uiteraard houd ik je via de Boekbindpost op de hoogte.

En nu de expositie. Voor de zomer werd ik gevraagd om in oktober a.s. te exposeren in Kunstcentrum De Kolk in Spaarndam. Toen ik de vraag kreeg, voelde ik: dit wil ik doen! Het wordt een expositie met werk (bestaand en nieuw) dat, zoals gezegd, geïnspireerd is op het onderwerp 'TIJD'.

Een groot en abstract onderwerp, maar ook een onderwerp dat ons allemaal raakt. Waar ieder van ons een persoonlijke beleving bij heeft. Als ik nu terug kijk op de afgelopen jaren, realiseer ik me dat mijn beleving van tijd ongemerkt is veranderd en zelfs dat ik mijn besef van tijd in sommige situaties volledig kwijt ben geweest. Dit

intrigeert mij mateloos. En het houdt me zo bezig, dat ik er letterlijk werk van wil maken. Vandaar dat ik kies voor dit thema.

Aan de hand van eigen werk doe ik voor deze tentoonstelling onderzoek naar '*de taal van de tijd*'. Op wat voor wijze en in wat voor beeldtaal heeft de tijd zich in mijn werken weten uit te drukken. Daarnaast wil ik het werk plaatsen binnen een filosofisch en literair kader. Ik wil vooral een zo persoonlijk en menselijk mogelijk beeld schetsen. Een beeld geënt op ervaring. En het is om deze reden dat ik in de periode op weg naar de expositie, mijn eigen ervaringen, gedachten en ideeën aan je wil voorleggen.

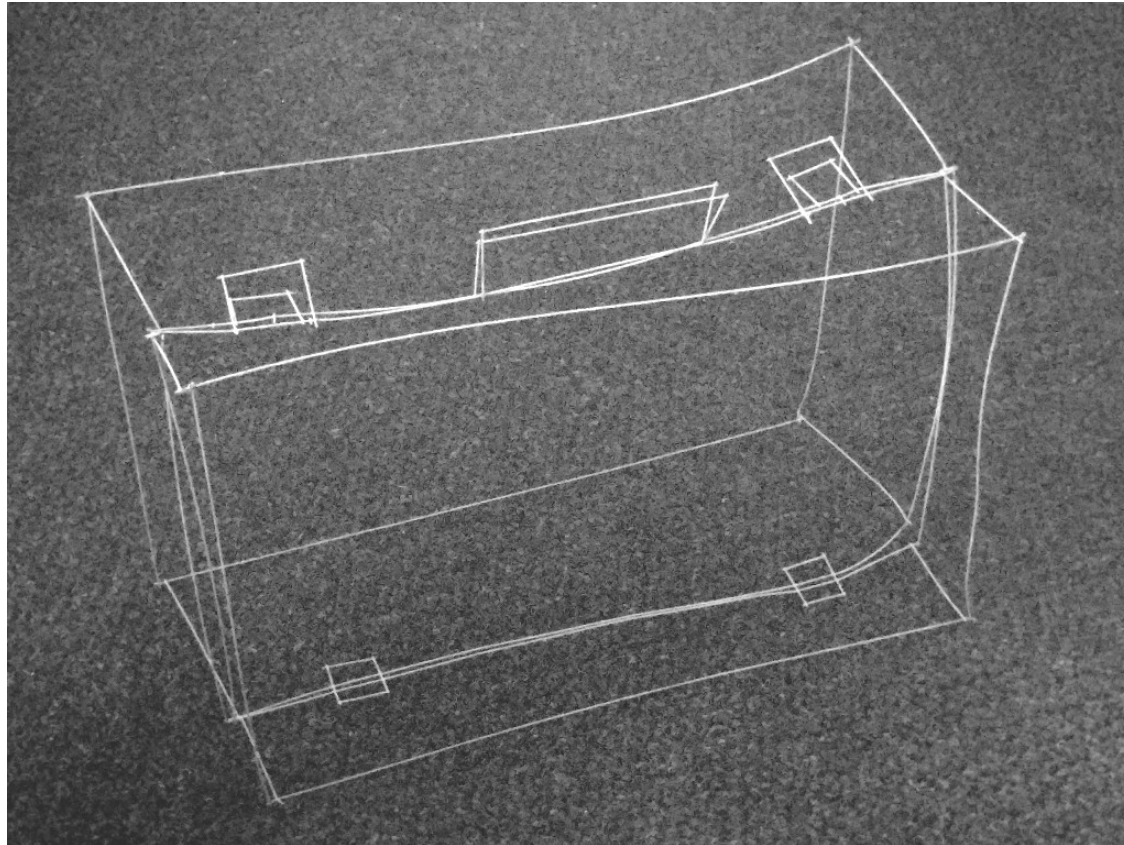
Als je interesse hebt in dit onderwerp en in mijn kunst, meld je dan aan voor [Tekenen van Tijd](#). Je ontvangt dan periodiek informatie over een werkproces dat zich normaliter in de stilte van mijn atelier afspeelt.

Als je mensen kent waarvan je denkt dat ze interesse hebben: ik vind het fijn als je deze mail of link dan aan ze doorstuurt. Als je géén interesse hebt in dit onderwerp: de verdere communicatie over de expositie verloopt via [Tekenen van Tijd](#). En de Boekbindpost reserveer ik verder weer voor andere mooie onderwerpen. Over boekkunst, handboekbinden en papier.

Hartelijke groet!

TEKENEN VAN TIJD #1 - TUSSENTIJD

'Koffer voor de tussentijd' - ruimtelijke schets, koperdraad, formaat 70lx30dx50h

28 juli 2016

Beste Josse,

Allereerst hartelijk dank voor je belangstelling voor mijn werk, de komende expositie en deze Tekenen van Tijd. Zoals aangegeven, is het mogelijk op deze Tekenen van Tijd te reageren. Je kunt dat doen door mij rechtstreeks te mailen. Een andere mogelijkheid is om het als reactie op mijn blog te doen. Dan kunnen andere abonnees je reactie ook lezen. Klik [HIER](#) voor de link naar het blog van vandaag.

Nog bijna twee maanden te gaan voor de expositie. Kort, lang? In ieder geval lang genoeg om iets moois neer te zetten, maar kort, heel kort in relatie tot de periode waarop ik terugblik.

Al eerder (in mijn laatste Boekbindpost) schreef ik je, dat mijn beleving van tijd de laatste jaren ongemerkt veranderde en dat ik mijn besef van tijd in sommige situaties zelfs volledig kwijt was. Toen ik dit ontdekte, vond ik dat zo intrigerend, dat ik besloot er letterlijk werk van te gaan maken door te onderzoeken op wat voor wijze en in wat voor beeldtaal de tijd zich in mijn kunst heeft weten te manifesteren.

Big Bang. Geloof jij het?

Via Tekenen van Tijd neem ik je mee in dit werk- en onderzoeksproces. Geef ik je een kijkje achter de schermen van 'mijn' podium. Maar waar is dit proces begonnen? Waar eindigt het? In ieder geval niet met de Big Bang. Ik weet nog goed hoe boos ik vroeger was toen we bij de natuurkundeles steeds als enig antwoord op de vraag wat er vóór de Big Bang was, "de Big Bang" kregen. Nee, Big Bang, daar heb ik nooit in geloofd. *Jij wel?*

Wat je vraagt ben jezelf.

De vraag die ik, en met mij vast veel andere kunstenaars regelmatig krijgen, is: hoe is dit werk ontstaan? Of: Hoe ben je erop gekomen? Of, in situaties waarin het een meer dan gemiddelde verbazing, aantrekking, bewondering, afschuw, teleurstelling of verveling oproept: hoe kom je erop? Vragen die erop gericht zijn antwoorden te krijgen waarmee je het werk kan plaatsen en op waarde kan schatten of vragen voortkomend uit interesse in de mens achter het werk, in de maker en zijn beweegredenen. Overigens kan ik me ook wel voorstellen dat vragen worden gesteld uit verlegenheid of beleefdheid. Niets zo erg als iemand, de kunstenaar of de galeriehouder, je rechtstreeks vraagt, vlak nadat je het werk voor de eerste maal in je leven ziet: En, wat vind je ervan? In zo'n situatie is het best handig om een paar goede tegenvragen en antwoorden achter de hand te hebben. *Herken jij dit?*

Vanuit het vak kunstbeschouwing, kan een kunstwerk worden beschreven vanuit drie perspectieven: het werk zelf, de maker en de beschouwer. Er wordt wel gezegd, dat de beschouwer de betekenis van het kunstwerk completeert. Dat is trouwens wat anders dan het kunstwerk zelf completeren. Maar dat terzijde.

Met deze tekenen van tijd, laat ik je kennis maken met 'gedateerde' werken: werken die ik al eerder maakte. Werken die ik nog niet eerder liet zien of werken die nadat ik ze exposeerde zijn verkocht. En als ze niet werden gekocht, voor langere tijd naar mijn zolder verdwenen. Waar ik ze nu weer vandaan haal en afstof. Vandaag is dat een koffer.

But to what purpose

Disturbing the dust on a bowl of rose-leaves

I do not know

T.S. Eliot

Vroeger was ik een goede slaper. Tegenwoordig lig ik regelmatig wakker. Niet omdat er iets is dat me wakker houdt, maar gewoon, het gebeurt. Ik ben ermee opgehouden me eraan te storen, mee opgehouden om koste wat kost verder te willen slapen. Er zitten ook veel mooie kanten aan het 's nachts wakker zijn. Vooral de stilte en de ruimte die dat geeft. Ruimte voor overpeinzing, associatie, reflectie, ideeën, inzichten.

Zo realiseerde ik me onlangs, dat ik mezelf zou kunnen scharen onder 'de dralende mens'. En dat ik het met deze typering, opeens veel minder erg vind om te zeggen dat er dagen zijn dat er niet zoveel uit mijn handen komt. Sterker nog, dat ik dingen bewust uitstel. Dat ik de tijd voorafgaand aan iets maken, iets doen, een actie, steeds verder rek en oprek. 'Tijd wil kopen'. Maar waarom? Welke behoefte ligt hieraan toch ten grondslag? *Heb jij enig idee?*

Al zolang als ik me herinner, ben ik het gelukkigst in wat ik noem 'de tussentijd'. De tussentijd is wat het woord zelf al zegt. De tijd die ergens tussen ligt. Tussen hier en daar, tussen toen en straks, tussen herinnering en verwachting, tussen weten en hoop. De komma in de zin. De onderbreking in het werk. De vroege ochtend. De invallende schemering. De reis.

De tussentijd is de tijd van dwalen. Waarin je nog alle kanten op kunt. Waarin alle mogelijkheden nog open liggen. De tussentijd kent geen richting. Tijd en ruimte vallen samen. Oneindige ruimte in een eeuwig nu.

Betekenis-geven doe je zelf.

Nadat ik besluit om via Teken en Tijd aantekening van mijn werk bij te houden, zet ik voet in de Tussentijd. Ik dwaal rond op zolder, door mijn boekenkast en langs het water. Af en toe werk ik in de tuin en lees in Stil de tijd van Joke Hermsen. Probeer flarden, gedachten en ideeën te koppelen aan de tijdsconcepten die zij beschrijft en vergelijkt. Concepten uit kunst, filosofie en natuurwetenschappen.

Zo lees ik, dat op basis van de kwantumfysica, de studie van de allerkleinste deeltjes, de werkelijkheid niet objectief en eenduidig, maar slechts bij benadering kan worden beschreven. Het zogenaamde onzekerheidsprincipe. Je kunt niet tegelijkertijd de exacte positie en de exacte snelheid van een deeltje meten, omdat de meting van het ene

die van het andere verstoort. Naast dit onzekerheidsprincipe introduceert de kwantumfysica ten slotte ook nog het zogenaamde observereffect: de waarneming van een deeltje wordt beïnvloed door de waarnemer zelf.

Als dit geldt voor het allerkleinste deeltje, dan zal dit vast ook gelden voor minder kleine deeltjes. Bijvoorbeeld een werk, in dit geval de koffer, op zolder. Niet het werk zelf is veranderd, wel de betekenis die ik eraan toeken. Net als bij dat kleinste deeltje hangt de betekenis van dat werk af van de plek waar het zich bevindt, van het moment waarop ik het beschouw, en van mijn eigen waarneming. In feite staat met deze theorie de hele wereld op losse schroeven. Onzekerheid is het enige houvast dat ons rest. Ik vind dit grappig en frustrerend tegelijk.

Hoe ervaar jij dit? Als je weet dat niets meer voor de eeuwigheid is, zelfs niet voor het moment, ga je dan anders om met je tijd? Blijf je dezelfde dingen doen?

Koffer voor de tussentijd.

Bij het lezen over tijd valt me op dat regelmatig beeldtaal wordt gebruikt om concepten te verhelderen. Woorden als scharnier, plooi, cirkel, pijl. In de kunst zie je beelden als klok, zandloper, wiel, rad, slang die in zijn eigen staart bijt, een oude man met een baard en een zeis, schedel, een uitdovende kaars, alfa en omega.

Ongeveer vijftien jaar geleden, maakte ik drie werken over de tijd. Drie koffers. Voor het verleden, de toekomst en het nu.

Die van het verleden was een oude koffer gevuld met 'archeologische' vondsten: scherven en voorwerpen. Gevonden en gebroken. Niet meer bruikbaar, maar met voldoende zeggingskracht over een voorbije periode. Die van het nu was een koffer in de vorm van een boek met aantekeningen en schetsen van projecten waaraan ik dat jaar werkte.

De koffer van de toekomst was een ruimtelijke tekening van een koffer. Gebaseerd op een schetsje. De koffer is gemaakt van dun koperdraad dat ik op de punten heb gelast. Het formaat is op ware 'koffergrootte': Dat schetsje kan ik niet meer vinden, maar de koffer heb ik voor deze gelegenheid van zolder gehaald. Als symbool voor een tocht door de Tussentijd. De tijd van de dralende mens.

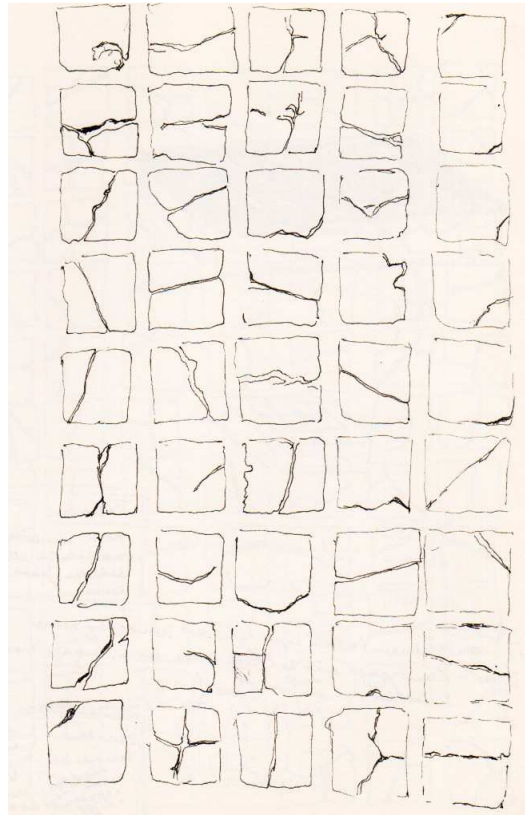
Wat roept deze koffer bij jou voor associaties op? Keek je anders naar (de foto van) de koffer toen je deze brief nog niet gelezen had?

Tot de volgende keer.

Hartelijke groet!

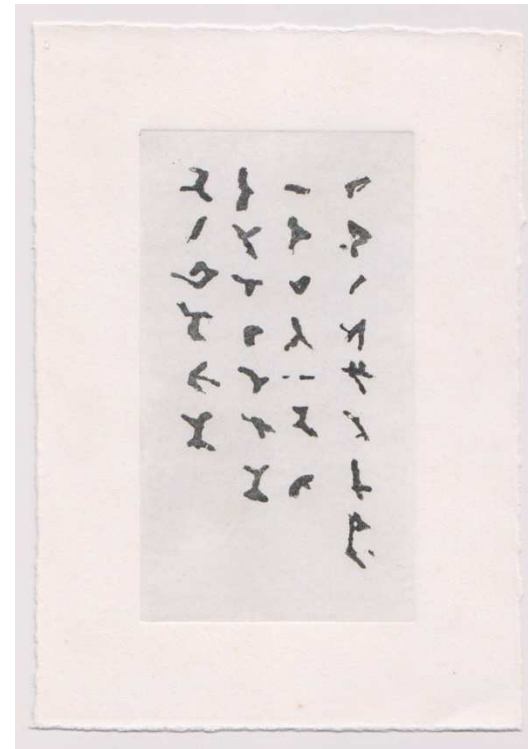
TEKENEN VAN TIJD #2 - SPOREN

'Betreden paden'

schetsjes van scheuren in trottoirtegels

pen op papier, 21x30cm

'Passage from Little Gidding, 1942'

ets / suikerwaternaquatint op papier, 16x9cm

'We shall not cease from exploration / and the end of all our exploring / will be to arrive where we started / and know the place for the first time'

T.S. Eliot, Four Quartets

8 augustus 2016

Beste Josse,

Vorige keer schreef ik je over een koffer als symbool voor wat ik noemde 'de tussentijd'. Afgelopen week trof ik op die zolder nog heel wat andere koffers aan. En allemaal staan ze op enigerlei wijze symbool voor de tijd. Maar, een van de uitgangspunten die ik koos voor **Tekenen van Tijd**, is dat ik de werken die ik daarin laat zien, in de expositie 'in het echt' wil kunnen tonen. Als ik die andere koffers hier dus laat zien, wil ik daar eerst een passende wijze van exposeren voor bedenken. Als een Teken van Tijd.

Installatie.

Een mogelijkheid die me daar nu op dit moment voor te binnen schiet, is dat ik een van de twee kamers die me in het Kunstcentrum De Kolk ter beschikking staan als bagageruimte of wachtkamer kan inrichten. Als symbool voor bijvoorbeeld wachttijd, reistijd, droomtijd. Anderzijds verstoort dat misschien een idee voor een andere installatie waaraan ik de afgelopen weken heb gewerkt. Een idee dat gaandeweg al vorm begint te krijgen. Het is gebaseerd op een foto van de gevel van een huis, waar tegenaan je de afdrukken van het interieur ziet van een huis dat is afgebroken. De sporen van het oorspronkelijke huis zijn nog zichtbaar en je ogen en gedachten bouwen als vanzelf het huis weer op. Vullen de ontbrekende delen in. Het interieur, de mensen. *Zie je het ook voor je? Wat roept het bij jou op?*

Zoals een foto als deze een huis en de mensen die daar woonden weer tot leven kan wekken, zo is het ook met taal, geur en muziek. Het roept onverwachte herinneringen op aan momenten die we dachten vergeten te zijn. En soms roept het zelfs een tijdsbeeld op van periodes die we niet zelf meemaakten. Die we 'slechts' kennen door overlevering. Uit verhalen van familie, vrienden, geschiedenis of literatuur. *Herken jij dit? Heb jij dit ook weleens ervaren?*

‘Das war einmal...’ Aber, kommt das wirklich niemals zurück?

Een paar jaar geleden maakte ik samen met mijn man een rondreis door de Baltische Staten. In Letland logeerden we een nacht in een herberg, pal naast het barokke paleis Rundāle, ook wel het Versailles van Letland genoemd. Het paleis waarvoor Versailles als voorbeeld diende, werd tussen 1736 en 1740 door de Italiaanse architect Bartolomeo Rastrelli voor de Koerlandse hertog Ernst Johann Biron gebouwd. Rastrelli was nadien ook de architect van het Winterpaleis in Sint-Petersburg.

Klik [HIER](#) of op de foto voor meer informatie over het paleis.

Het paleis ligt niet ver van Riga in een streek die veel Duitse invloeden kent. De herberg ademde ook een dergelijke sfeer. Een stoer houten interieur, een kaart met Duitse gerechten, grote pullen bier en vooroorlogse Duitse schlagers. Nu hoop ik dat ik je niet beledig als ik je zeg dat ik een enorme hekel aan deze muziek. Ik krijg er altijd een naar gevoel van en vat het samen als '(zogenamd) *niets aan de hand muziekjes*'. Wij waren de enige gasten die bleven logeren. Goed geslapen heb ik niet. De eigenaar, die zelf niet in de herberg bleef en de gelagkamer had afgesloten, was vergeten de muziekinstallatie af te zetten. De hele nacht hoorde ik hetzelfde deuntje, waarvan één me altijd is bijgebleven.... : [Das war einmal...](#)

Terug naar de gevel. Het idee voor de installatie naar aanleiding daarvan, is gebaseerd op de gedachte dat dingen die worden afgebroken of gebeurd zijn, nooit echt verdwijnen. Dat er altijd - meer of minder duidelijk, letterlijk of afgeleid - sporen van terug te vinden zijn. Sporen die ergens naar verwijzen. Soms liggen herinneringen zelfs letterlijk opgeslagen in ons DNA. Er is hier zoveel over te vertellen, dat ik het ga spreiden over twee Tekenen van Tijd. Vandaag schrijf ik je over 'sporen' uit het verleden en de *tijd als duur*.

Sporen.

Bovenaan deze brief zie je twee kleine werken over sporen. Het eerste werk is een vel met schetsjes van de scheuren in trottoirtegels. Uit een stoep waarover ik ooit dagelijks van huis naar het zwembad liep. En dat met mij door een veelvoud aan voeten werd belopen. De scheuren worden tekens worden taal. Hoe beter ik deze leer lezen, hoe meer ik over de plek te weten kom.

Het tweede werk is een kleine ets /aquatint. Ik heb de tekens gebruikt om een deel van een gedicht van T.S. Eliot te vertalen in tekens. Een poging om los te raken van de taal, en daarvoor een alternatief te stellen. Omdat ik de inhoud en betekenis van het gedicht aanvoelde maar niet via het denken, eerder via de ervaring van de compositie, het ritme en de klank. De weg terug zagezegd. - *To arrive where we started* -

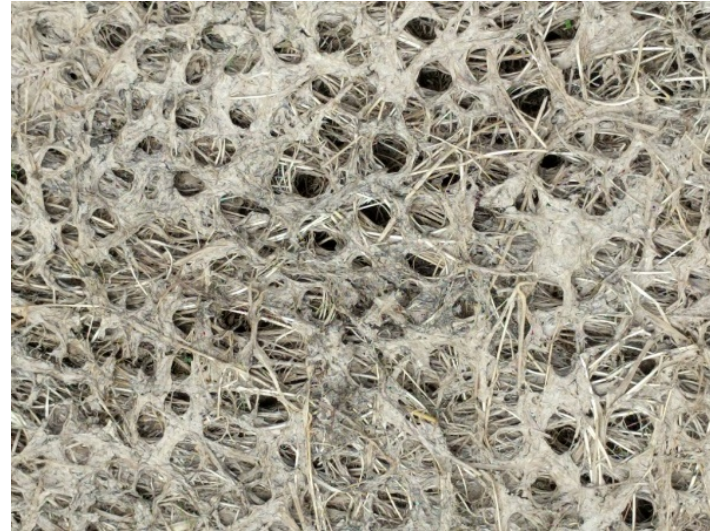
In beide werken heb ik het verleden waarmee we zijn omringd, maar dat we niet als zodanig benoemen omdat we het tot de tegenwoordige tijd rekenen en zo ervaren, zichtbaar willen maken.

Waarschijnlijk raak ik in de beeldtaal van deze twee werken aan de *‘tijd als duur’*, een concept uit de tijdfilosofie van de Franse filosoof en wiskundige Henri-Louis Bergson (1859-1941). *“De ervaring van tijd als duur is volgens Bergson alleen mogelijk dankzij het geheugen, waarin het verleden in zijn volheid ligt opgestapeld. Sterker nog, ons geheugen kent geen fysische tijd of kloktijd, maar heeft dezelfde dynamiek van de tijd als duur. ... ”* (Stil de tijd, J.J. Hermesen, p.42,43).

In latere werken, vooral werken over wandelingen langs de rivier zie ik dit tijdsconcept van Bergson veel vaker terug. Ik zie het in foto's en filmpjes die ik maakte van de vloedlijn en van de aarde nadat het hoge water is gezakt en in werken over aangespoelde of achtergelaten spullen.

Natuurlijk is het hinderlijk als het landschap wordt vervuild met zwerfafval. Maar het geeft ook een heel bijzondere kijk op wie wij zijn en onze identiteit. In 2000 verhuisde ik naar het rivierenland en sindsdien wandel ik bijna dagelijks langs het water en maak dan foto's van het landschap en van de spullen die ik eraan tref. Spullen als sporen. En net als de scheuren in de trottoirtegels geldt: de spullen worden tekens worden taal. Hoe beter ik deze taal leer lezen, hoe meer ik over de plek te weten kom. *Herken jij dit? Heb je voorbeelden?*

[Uitzending gemist](#): video over achtergelaten en aangespoelde spullen aan een rivier in beweging.

Wat je vindt is nooit hetzelfde. Je vindt altijd wat.

Deze week vond ik een bierblikje. Van een Pools merk, met een afbeelding van een bison erop. De enige plek waar je in Europa nog bisons aantreft, is het Bos van Bialowieza. Het enige oerbos dat Europa nog rijk is. Preciezer gezegd ligt de helft van dit oerbos in Europa en de andere helft in Wit-Rusland. Ongeveer tien jaar geleden waren wij in Oost Polen waar we met eigen ogen dit laatste woud wilden zien. Dat mocht alleen onder begeleiding van een gids. De bison trof ik er helaas niet aan, maar verhalen waren er te over. Spannend en treurig. Vooral over de afgrijselijke jachttafereelen waarin deze dieren geen schijn van kans hadden en over de oprichting van een standbeeld voor de bison dat vooral ter meerdere eer en glorie van de jagers zelf gold. Voor wie interesse heeft in deze historische verhalen: lees het boek ***The Bialowieza Forest Saga*** (Warsaw, 2001, ISBN 83-7319-066-X) waarin Simone Kossak ze heeft opgetekend. Afgelopen mei las ik in de NRC dat Polen dit laatste oerbos vanwege een keverplaag gaat omkappen. Milieugroepen vanuit alle delen van de wereld zijn in actie gekomen.

Tot zover vandaag. Als je wilt, is het natuurlijk weer mogelijk om op deze ***Tekenen van Tijd*** te reageren. Je kunt dat doen door mij rechtstreeks te mailen. Een andere mogelijkheid is om het als reactie op mijn blog te doen. Dan kunnen andere abonnees je reactie ook lezen. Klik [HIER](#) voor de link naar het blog van vandaag.

Hartelijke groet!

TEKENEN VAN TIJD #3 - TIJD ALS BEELDELEMENT

'prima materia' - ets, formaat 120x90cm

Beste Josse,

Niet lang na de vorige Tekenen van Tijd, verscheen RAAM Grafiekmagazine 2016#2. RAAM is een tijdschrift dat wordt uitgegeven door het grafiekplatform VOG, een landelijke vereniging voor grafiek. De afgelopen vier jaar was ik eindredacteur van RAAM en publiceerde hierin met regelmaat bijdragen over kunst en grafiek.

Door het verschijnen van RAAM 2016#2, besepte ik dat ik in Tekenen van Tijd zeker niet moest vergeten aandacht aan het schrijven te besteden.

Schrijven is voor mij een natuurlijke manier om met kunst bezig te zijn. Het helpt me in mijn ideevorming en reflectie. Een van de artikelen die ik schreef, gaat over Mark Tobey.

Tobey is een kunstenaar door wie ik me qua werk én werkwijze geïnspireerd voel. In zijn werk herken ik de verbondenheid met landschap, natuur en spiritualiteit. Ik vind het leuk om aan jou als abonnee een [gratis download](#) van dit artikel te geven. Door over Tobey te lezen, denk ik dat je ook mij en mijn werk beter leert kennen.

Veel van mijn werk is opgebouwd uit heel veel kleine deeltjes. Omdat ook het kleinste deeltje aandacht behoeft. Want misschien is het totaal wel niets anders dan alle deeltjes samen, en elk deeltje een weerspiegeling van het totaal?

Het werk op bovenstaande foto is een voorbeeld van wat ik hier schrijf. Wat je niet ziet is het werkproces en de tijd die nodig waren om tot dit resultaat te komen. In die zin verwijst het woord 'deeltje' niet alleen naar iets concreets, iets tastbaars, iets materieels, maar verwijst het ook naar de ontstaansgeschiedenis. Naar de arbeid en de handelingen waaruit deze arbeid bestaat, naar de tijd die nodig is om deze arbeid te verrichten. Deze tijd is weliswaar niet zichtbaar, maar kan wel degelijk worden ervaren en zelfs beeldbepalend zijn.

Ik ben benieuwd of je Tobey al kende en wat je van zijn werk en het artikel vindt. Zijn er trouwens kunstwerken die naar jouw idee een relatie met mijn werk hebben en al te lang in depot zitten? Kunst waarvan jij denkt dat het de moeite waard is om er in een artikel aandacht aan te besteden? Laat het me weten. [Als reactie op mijn blog](#) of, als je dat liever wilt, via de mail: inge@ingevandenthillart.nl.

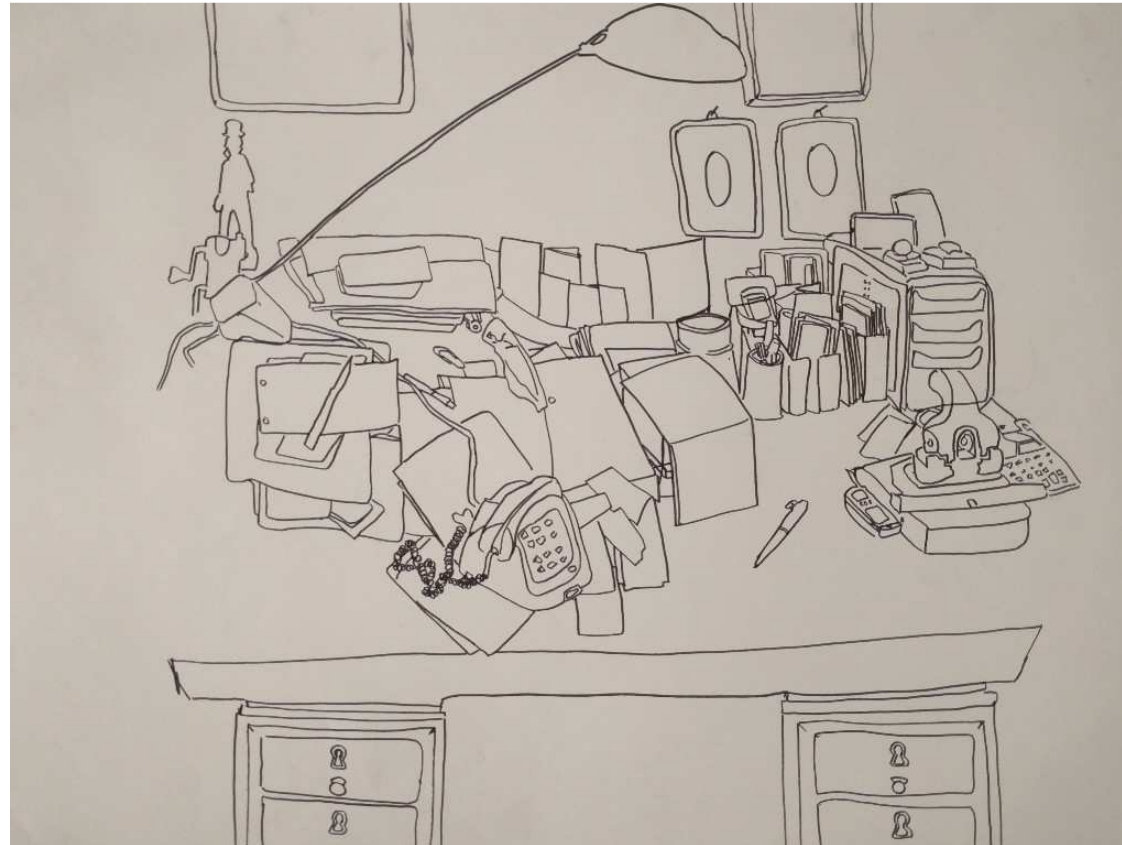
Tot slot een verzoek. Als je mensen kent waarvan je denkt dat ze interesse hebben in Tekenen van Tijd, zou je deze brief dan aan hen willen doorsturen? Als ze Tekenen van Tijd dan willen ontvangen, kunnen ze zich [HIER](#) aanmelden. Alvast heel erg bedankt!

Hartelijke groet!

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'Inge', with a small red heart or dot at the end of the signature.

TEKENEN VAN TIJD #4 - VAN OUDE DINGEN, HET BEWAREN EN VERRUIMEN VAN DE TIJD

Van geheugenkunst tot wonderkabinet en readymade.

'De contente mens' (bureau van mijn vader), tekening met viltstift op papier, 70x50cm.

3 november 2016

Beste Josse,

Tussen deze Tekenen en de vorige ligt meer tijd dan ik beoogde. Mede om redenen die ik niet helemaal had voorzien. Niet lang na het verzenden van de derde Tekenen, ging ik langs bij de galerie De Kolk waar ik afgelopen maand zou exposeren.

Resultaat van het bezoek is, dat we afspraken de expositie te verschuiven naar april 2017. Het toeval wilde dat de tweede exposant, net als ik, bezig was met een ruimte vullende installatie. En twee installaties gelijktijdig... dat is niet handig... je loopt dan de kans dat geen van beide tot zijn recht komt. Daarom bood ik aan om mijn werk naar volgend jaar te verschuiven.

Eerst vond ik het wel jammer de afspraak naar volgend jaar te verzetten, maar ik ben er nu blij mee. Het heeft voordelen. Oktober was relatief kort dag voor de plannen die ik aan het smeden was en ik vind het heerlijk dat ik door dit toeval letterlijk meer werk van / voor de expositie kan maken. En ook wat meer aandacht aan deze Tekenen kan besteden... nu het al even is geleden dat je de vorige ontving, wordt dit een vrij lang epistel. Misschien kan ik beter iets vaker en dan wat korter schrijven?

Zicht op Spaarndam met rechts galerie kunstcentrum De Kolk.

Poets! Als je de tijd wilt bewaren

Even geleden kreeg ik van een vriendin ‘Het grote poetsboek’ cadeau. Poetsen in de ruime zin van het woord: ook opruimen en ontspullen zijn inbegrepen. Tja, klinkt wellicht wat prozaïsch zo'n cadeau, maar vergis je niet: deze activiteiten zijn helemaal hip. Organiseergoeroes uit alle windstreken reiken ons een helpende hand als we bedolven dreigen te raken onder een teveel aan activiteiten, teveel aan sociale prikkels en teveel aan spullen. Kortom: een teveel aan teveel. Hygiëne, netheid en orde fungeren als laatste strohalmen. In loslaten en onthechting vinden we ons laatste houvast.

Nou moet ik zeggen dat ik als kind al kon genieten van schoonmaken en opruimen. Het geeft de idee dat je steeds wanneer jij dat wilt met een schone lei kunt beginnen. En, als je een beetje ruimer denkt: dat ook de schepping elk moment dat jij dat wilt opnieuw plaats kan vinden. En dat je dat met zoiets eenvoudigs als poetsen kan bewerkstelligen, dat geeft een enorme energie! Logisch dat zoiets in deze tijd tot trend verworden is.... Maar, die derde activiteit, dat ontspullen... da's eigenlijk niets voor mij. Als ik hoor hoe bevrijdend anderen het ‘ontspullen’ ervaren, vind ik het weleens jammer dat ik daar moeite mee heb. Maar ik ben waarschijnlijk zwaar erfelijk belast met ‘bewaar-genen’. En als ik eens overweeg om die genen geweld aan te doen, blijken ze toch sterker en verlies ik die strijd.

Desalniettemin leest ‘Het grote poetsboek’ lekker. Het is dan ook geschreven door een dichter en literatuurwetenschapper: Diet Groothuis. In het boek staan ook enkele mooie citaten van andere schrijvers en dichters. Deze van Marguérite Duras (uit: Het materiële leven, uitgeverij De woelrat, 1988) wil ik graag met je delen.

“Ik heb altijd dingen weggegooid, en ik heb spijt gehad. Je krijgt altijd spijt dat je dingen hebt weggegooid op een bepaald moment in je leven. Maar als je niet weggooit, als je geen afstand doet, als je de tijd wilt bewaren, dan blijf je je leven lang het leven ordenen, archiveren.”

Deze zinnen bleven na lezen nog een hele poos nagalmen. Door dingen te bewaren, doe ik dus twee dingen: ik bewaar de tijd én ik blijf ordenen en archiveren. Grappig: betere drijfveren dan deze om dingen juist **NIET** van de hand te doen, juist **NIET** te ontspullen, had ik zelf niet kunnen bedenken.

Want ja, ik geloof inderdaad dat geheugen en herinnering beter werken als ze zijn gekoppeld aan iets tastbaars. Aan een ruimte of object. Ik denk bijvoorbeeld dat een oud stuk gelezen boek meer herinneringen oproept dan een digitaal bestandje op een e-book. Herinneringen aan de inhoud van het boek, maar ook aan dingen daaromheen: de boekenkast, de kamer waar de boekenkast stond, waar je het boek las, de winkel waar je het kocht, de persoon die het je cadeau gaf etc etc.

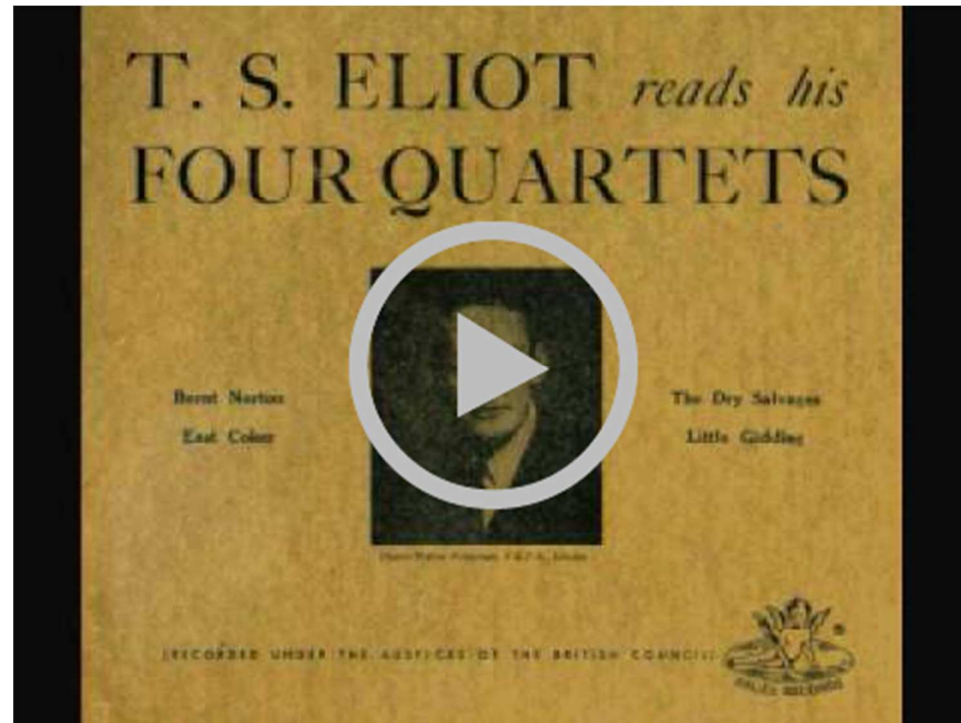
Shall we follow?

Rozentuin van Burnt Norton uit Four Quartets.

Waarschijnlijk ben ik in deze opvatting meer dan ik weleens besef, beïnvloed door mijn liefde voor het werk van de dichter T.S. Eliot. Eliot was een groot Augustinuskenner en veel hiervan is voelbaar in zijn werk. In het gedicht Four Quartets bijvoorbeeld, deelt Eliot met zijn lezers een ervaring die hij heeft gehad in de rozentuin van een huis waar hij een mooie zomer doorbracht.

Allereerst spreekt Eliot hiervoor in Burnt Norton - de naam van het landhuis waarnaar dit eerste Quartet is genoemd - de lezer rechtstreeks aan met het zinnetje "*Shall we follow?*" (op 1 minuut en 5 seconden in onderstaande opname).

Om dan vervolgens voor de ervaring die hij wil delen, de ervaring in de rozentuin, gebruik te maken van de ruimtelijke werking van het geheugen. Eliot beoefent hier een vorm van geheugenkunst die aansluit bij beschrijvingen door Augustinus in Confessiones X. Sprekend over de dingen die men zich herinnert, zegt Augustinus “dat ze alle in de ruime paleizen van het geheugen zijn opgeborgen.” En “al die dingen gaan elk door hun eigen deur het geheugen binnen en worden daar opgeborgen, maar de beelden van de waargenomen dingen staan daar ter beschikking van de gedachte van hem die ze zich herinnert.” Verder schrijft hij, Augustinus, dan dat hij al deze dingen naar believen kan oproepen “nu eens deze, dan weer die, in verband met het verleden, en op grond daarvan peins ik zelfs over toekomstige handelingen en gebeurtenissen en verwachtingen, en dat alles als tegenwoordig”. In feite wordt het geheugen hier gebruikt om op grond van herinneringen, nieuwe herinneringen en ervaringen op te roepen. Herinneringen die men niet heeft, maar wel had kunnen hebben.

Een van de bekendste auteurs uit de vorige eeuw op het gebied van het geheugen is Frances Yates. In haar werk besteedt zij aandacht aan de betekenis van het werk van grote denkers als Augustinus en Giordano Bruno. Een van de beroemdste werken van Yates is De geheugenkunst. Het boek trekt je in een wereld vol verlokkingen uit de hermetische traditie.

Bewaar, orden en herschik! Als je de tijd wilt verruimen...

Terug naar de uitspraak van Duras. Naar haar tweede bewering:

“... als je niet weggooit, , dan blijf je je leven lang het leven ordenen, archiveren.”

Wow, ja! Helemaal waar. Maar wat gek, dat zij daarom juist dingen wegdoet. Want, wat een kansen die je hiermee vergooit!

Voor mij is het aanbrengen van ordening namelijk het toevoegen van betekenis. Zoals je met de 26 letters van ons alfabet nooit uitgesproken raakt, zo is dat ook met dingen die je gebruikt en bewaart, opbergt, afstoft, herschikt, een andere plek geeft, in ere herstelt of zorgvuldig weer opbergt.

En door het toevoegen van betekenis, een mogelijkheid waar we zelf voor kunnen kiezen, verruimen we onze kijk op de wereld. We creëren nieuwe perspectieven en ontwikkelen alternatieven. En, heel opvallend, we bewaren de tijd niet alleen, we breiden haar uit!

Wonderkabinetten. Werelden in een notendop.

Maar hoeveel en wat moet je nu bewaren om te herinneren? En hoeveel en wat bewaar je als je op zoek bent naar nieuwe betekenis of naar betekenis die in de huidige tijd en context van pas kan komen? Is het daarvoor nodig om alles te bewaren?

Op die eerste vraag heb ik geen duidelijk antwoord. In ieder geval niet op individueel niveau. Ieder individu heeft zo zijn eigen dingen waar zijn of haar persoonlijke herinneringen aan kleven. Wat betreft het tweede, het toevoegen van betekenis, is het mijns inziens niet nodig, zelfs onwenselijk, om alles wat je ooit in huis haalde, te bewaren. Het gaat vooral om de mogelijkheid van representatie. Om het idee of de waarde die de objecten vertegenwoordigen. En om diversiteit en aantal objecten waaruit de verzameling objecten bestaat.

In de 17^e eeuw werden collecties en verzamelingen aangeduid met 'kabinet' of 'kunstkamer'. Deze termen verwijzen zowel naar de verzameling 'objecten' (artificialia, naturalia en curiosa) als naar de ruimten waarin zij werden geëxposeerd.

'Cabinet of curiosities', Domenico Remps, ca. 1690.

De diverse objecten in een kabinet werden vaak meegenomen van lange verre reizen. De verzameling zou het liefst een representante moeten zijn van de gehele schepping. Mocht een volledige representatie niet mogelijk zijn, dan vormde een kabinet nog altijd een 'wereld in een notendop'. Een wereld, of een stukje van een wereld, die om verzamelaars moverende redenen de moeite waard was om gekend, behouden, gekoesterd en getoond te worden. Met deze begrippen raak je direct aan vragen over (mate van) representatie van datgene waar de verzameling voor staat, aan soort, diversiteit, omvang, ordening, wijze van bewaren en expositie.

Op voornoemde vragen probeer ik in mijn werk een antwoord te geven, onder meer door de ontwikkeling van hedendaagse equivalenten van het fenomeen wonderkabinet.

Het eerste werk dat ik over dit onderwerp maakte, was een serie tekeningen van puntenslijpers om te achterhalen hoeveel en hoeveel verschillende soorten (vorm, grootte, kleur) puntenslijpers nodig waren om van een verzameling te kunnen spreken.

Je bent wat je achterlaat.

Mijn autonome kunst is een zoektocht naar identiteit. Of liever, naar sporen, flarden en aanwijzingen daarvan in landschap, literatuur, taal en de voorwerpen waarmee we ons omringen. Vooral de rivier speelt hierin voor mij een belangrijke rol.

‘Je bent wat je achterlaat’ is een project dat al begon voordat ik er erg in had. Het bestaat uit ongeveer alles wat ik in ruim vijftien jaar tijd heb ‘vastgelegd’ - geschreven, verzameld, gefotografeerd, gemaakt, gedacht, gevoeld - en nog steeds vastleg, over en naar aanleiding van de rivier. Het zijn Tekenen van Tijd in optima forma. Beelden en woorden van sporen die ik aantref in en over het landschap. Sporen die veel meer samenhang vertonen dan je op het eerste oog zou denken of vermoeden. Sporen die verwijzen naar de mens die hier woont, leeft, werkt, verblijft, voorbijtrekt. **‘Je bent wat je achterlaat’** is een poging om via deze sporen een **woordbeeld** te creëren van de mens erachter. Het is een ‘work in progress’ vanuit blijvende verwondering waarin alles elke dag weer anders mag zijn.

In eerste instantie keek ik vooral naar de schoonheid van het rivierenlandschap en vermeed het angespoelde en achtergelaten afval. Tot ik me realiseerde hoeveel dit vertelt over onze identiteit en de wereld waarin we leven. Over de spullen waarmee we ons omringen, het voedsel, waar het vandaan komt, hoe en waar het wordt gemaakt, wat het voor ons betekent.

Sindsdien ging ik achtergelaten en angespoelde spullen verzamelen en fotograferen. Soms vragen mensen me of ik dat doe als een vorm van protest, milieuactivisme. Maar nee, hoe ergerlijk ik het ook vind, en hoeveel ‘schoner’ het landschap zonder deze spullen zou zijn, ik ben er een andere verhouding mee aangegaan. Ik zie ze als stille getuigen van een wegwerpmaatschappij waarin ze hun plek, functie en goede vorm hebben verloren. Maar, gelijktijdig, misschien juist daardoor, veelzeggender en welsprekender zijn dan ooit.

'Rivierkabinet' en 'Natafel'.

De voorwerpen uit deze twee werken nam ik mee van mijn vele, bijna dagelijkse wandelingen langs de rivier de Waal. De voorwerpen zijn een representante van voedsel, drankjes en gebruiksvoorwerpen uit het dagelijks leven langs de rivier.

Van wonderkabinet tot readymade.

Mijn kunst is voor mij een zoektocht, maar vaker dan verwacht ligt het zomaar voor het oprapen. Hierin voel ik me schatplichtig aan kunstenaars als Marcel Duchamp, Arman en Andy Warholl; aan dichter/ schrijvers als K. Schippers en aan dichter/kunstenaars als Marcel Broodthaers. Mensen die de dagelijkse werkelijkheid in woord en beeld tot poëzie weten te verheffen.

Als ik de gevonden voorwerpen onderdeel maak van een kabinet, verwijzen ze in hun samenhang en diversiteit naar een achterliggende wereld. De voorwerpen verwijzen dus naar iets buiten zichzelf. Maar gelijktijdig doen en zijn ze veel meer dan dat. Ze laten me nadenken over tot wat ze zelf zijn, geworden zijn. Zo, in hun afgedankte staat, in deze vreemde context.

Als ik ze tijdens mijn wandelingen zo verloren aantref in deze hun wezensvreemde omgeving, komen ze mij plots voor als readymades. Voor als je dit begrip niet kent: bij readymades gaat het over de verstoorde relatie tussen vorm, functie en context van een voorwerp. Een readymade is een functioneel vormgegeven voorwerp:

- Dat zijn gebruiksfunctie verliest door het buiten de daarvoor bedoelde context te plaatsen.
- Waardoor de vorm op andere dan functionele wijze wordt beschouwd.

Bij een echte goede readymade, bekruipt mij een gevoel van eenzaamheid. Als dit het geval is bij de voorwerpen die ik zo verloren aantref aan de rivier, leg ik ze vast op foto.

Readymades op zolder.

Sinds ik Tekenen van Tijd startte, deed ik al heel wat vondsten. Buiten, aan de rivier. Binnen, op zolder.

Mijn overgrootvader was banketbakker. Op zolder vond ik ene grote kist met speculaasplanken. Verstoft, sommige nog wat vettig. Jarenlang ongebruikt. Als kind drukte ik hieruit de koekvormen voor de feestdagen. Dit bracht mij op het idee om ze opnieuw te gebruiken, maar nu niet voor koek maar voor een prent. Een Sinterklaasprent. In een Oudhollandse sfeer van de emblemata: 'een praatje bij een plaatje'. Een praatje in de vorm van een wat stichtelijk versje. Als een verbeelding van onze veranderende identiteit en de huidige discussie hierover. Als een Teken van Tijd.

De prent heeft een formaat van 43x34cm en gaat vergezeld van een eveneens handgedrukte enveloppe. Ik besloot hem in oplage te drukken. Je weet natuurlijk nooit of het aftrek vindt, maar ik zou het wellicht als een suggestie voor een origineel Sinterklaascadeau onder de aandacht kunnen brengen. Als je daarover meer wilt weten, [kijk even op mijn website](#).

Praatje bij een plaatje.

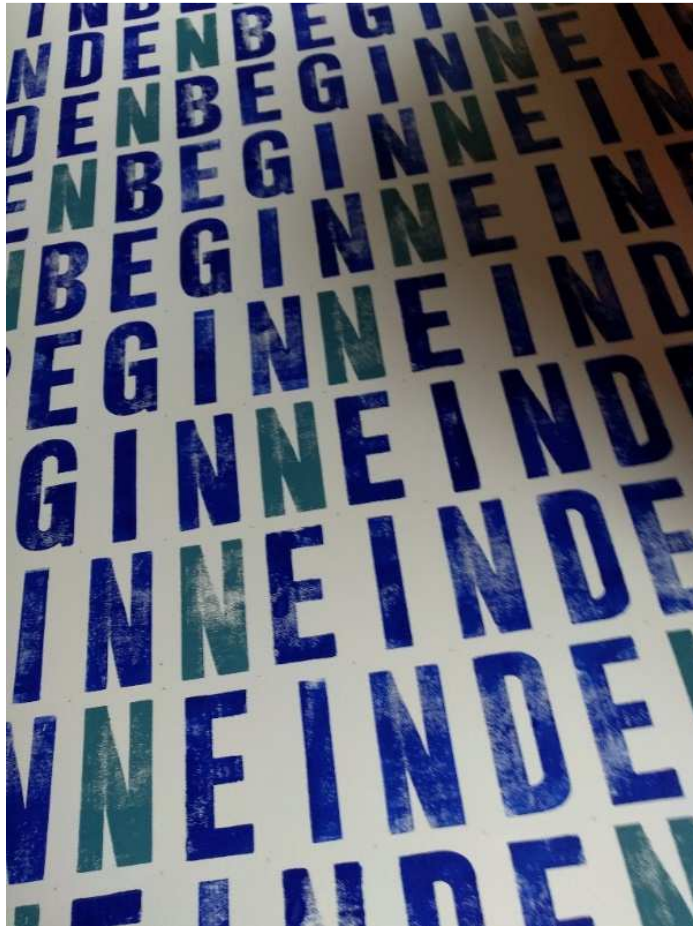
Het was al weer even geleden dat ik een oplage drukte. Als je eenmaal aan zo'n karwei begint, ben je even helemaal 'van de straat'. Gericht op dat wat je onder handen hebt, de idee erachter, de sfeer eromheen. Zo kwamen er heel wat leuke herinneringen aan het Sinterklaasfeest boven drijven. Aan de hele familie met wie we het vierden, de pakjes onder de kachel, de liedjes die we zongen, de surprises die we maakten, de gedichten die we schreven, het lekkers dat we kregen. Lekkers dat was voorbehouden aan de decembermaand. Chocoladeletters, marsepein, banketstaaf, borstplaat, speculaas. Persoonlijk vind ik het wel jammer als dit feest zou verdwijnen. Maar goed, als een feest een ander kwetst, dan is wat mij betreft de lol er wel van af. En verzin ik liever iets nieuws.

Wil je reageren op deze brief? Leuk! Schroom niet en stuur me gerust een e-mail. Of, als je dat wilt, deel het ook met andere lezers en plaats een reactie onder de aankondiging van deze 'Tekenen nr.4' op [mijn blog](#).

Hartelijke groet,

TEKENEN VAN TIJD #5 - DE TIJD ALS WEEFGETOUW

Beste Josse,

Het is de 11e dag van het nieuwe jaar. Althans, dat was het toen ik aan deze Tekenen begon. Inmiddels is het vijf dagen later, maar omdat ik 11 intuïtief een mooi getal vind, wil ik dit bericht daar toch graag mee beginnen.

Nu ik 'intuïtief' schrijf, wil ik wel weten waar die intuïtie toe kan leiden en zoek ik op wat voor betekenis het getal 11 heeft. Het eerste wat ik lees is: *Om patronen in de wereld te begrijpen is het belangrijk met het getal 11 te beginnen.* (Zie je, haha, dat dacht ik dus al). Het tweede dat me onder ogen komt is: *Het wordt wel gezegd dat 11 betrekking heeft op het in balans brengen van het bewustzijn.*

Voor het in balans brengen van het bewustzijn is het nodig om je linker en rechter hersenhelft in evenwicht te brengen. En dat is precies waar ik de afgelopen periode wat extra aandacht aan schonk. Om zo de patronen in mijn eigen wereld beter te begrijpen. Ik voelde dat dit nodig was. Als je die twee helften niet in evenwicht houdt, raak je zomaar de draad kwijt. Ken jij dat gevoel ook?

Volgens mij schreef ik al eens eerder, dat ik de neiging heb om als ik het druk heb steeds efficiënter te willen gaan werken, maar dat dat meestal een averechts effect heeft. Op mijzelf, maar ook op de uitkomst van het werk, het resultaat. Dingen krijgen niet de tijd en aandacht die ze 'verdienen' en o ja, ik weet het weer: *als je haast hebt, neem dan een omweg.* Dat is wat ik al eerder schreef. En zowaar, ik heb mijn eigen advies ter harte genomen. Het klinkt een beetje als geneuzel, maar ik hoop dat je dat voor lief wilt nemen. Ik zou in deze Tekenen immers de dingen die me in mijn werk bezig houden, sterker nog, die van invloed zijn op het ontstaansproces, met je delen. En zo dadelijk kom ik toch wel to the point.

Mijn omweg van de afgelopen weken bestond, bestaat nog, uit mediteren. Dat doe ik al jaren en met vrij grote regelmaat, maar ik betrapte me erop dat ik er de kantjes wat vanaf begon te lopen, want ...druk, druk, druk...

Dus, zitten op een kussentje en luisteren naar de stilte in mezelf. Nou ja, stilte... dat duurde wel even, want al die gedachten- en hersenspinsels hadden het hoogste woord. Ze zeggen dat denken ongeveer 25% van je dagelijkse energie in beslag neemt. Dat verbaast me echt helemaal niets! Als je alles wat er in je hoofd opkomt wilt volgen en daar dan ook nog sturing aan probeert te geven: dat kost heel wat kruim.

Alleen om die reden al is het handig om een hele hoop van die gedachten lekker voorbij te laten waaien. Hoef je het niet te volgen, niets mee te doen. Blijft er een hoop extra energie over. Die je dan op echt goede gedachten kan richten. En waar komen die dan vandaan: ja, juist, uit die stilte. Want niet alleen vreten al die gedachten hopen energie, ze blokkeren ook letterlijk het (in)zicht op en de toegang tot die stilte erachter. De stilte die je wel ervaart als je je gedachten weet los te laten.

Eigenlijk is stilte geen goed woord. Het gaat niet alleen om auditieve stilte. De Engelse begrippen zijn beter: still, stillness. En in deze zin is het eigenlijk helemaal niet zo stil. Hoe dat precies werkt, weet ik niet, ik ervaar het in ieder geval als één grote zinderende ruimte van energie. Energie die mij bij tijd en wijle precies die ingeving biedt die ik nodig heb. Voor werk of anderszins. Antwoorden op vragen die ik niet vooraf heb gesteld. En als ik ze wel had gesteld, de antwoorden daarop door gewoon 'denken' niet had gekregen.

Zo wist ik bijvoorbeeld opeens hoe ik door kon met het onderwerp 'tijd' in mijn rivierfoto's van de afgelopen jaren. Tot nog toe gebruikte ik hiervoor het ordenen en verzamelen als insteek. Ik beschreef dit al eens in een van de vorige Tekenen van Tijd, dus ga ik daar nu niet verder op door. De richting waarin ik het nu uitwerk, is het aanbrengen van een 'weefsel' over de foto's die de verandering en de tijd die daarvoor nodig was, kan aanduiden. Nou, dat klinkt lekker abstract, maar in feite is het concreet. Denk bijvoorbeeld aan behang dat kapot is. Zolang andere stukken van het patroon nog zichtbaar zijn, kunnen je ogen de kapotte, ontbrekende delen invullen. Hoe groter de verandering, hoe lastiger het wordt om te weten wat het origineel was. Wat wordt dan je referentie? Waar ligt het begin en waar het einde? Wat is het waar alles uit voortkomt en weer in verdwijnt? Is dat in patronen uit te drukken?

In het boekje 'the art of meditation' gaat de schrijver Imre Valyon in op het begrip 'tantra'. Aan tantra hangt al snel een seksuele connotatie, maar in feite ligt het aan de basis van elke oprechte poging tot eenwording met het universum, tot verlichting. Tantra komt uit het Sanskriet en betekent 'vrijheid'. 'Tan' betekent uitrekken en 'tra' betekent 'instrument, werktuig'. Om verlicht te raken is het nodig om jezelf steeds wat verder op te rekken, je horizon te verbreden, los te raken van je beperkingen en gewoontes. Daar zijn in de geschiedenis van de mensheid al heel wat rare dingen voor uitgehaald. Het mooie is, dat in het oude India het woord tantra verwijst naar een weefgetouw als het gereedschap waarmee patronen worden geweven.

En dat is precies wat de tijd ook doet: patronen weven. En waar ik zelf ongemerkt oog voor kreeg. Zie jij ze ook?

Hartelijke groet!

TEKENEN VAN TIJD #6 - IN DE BAN VAN DE RING

17 april 2017

Beste Josse,

Herken jij dat ook? dat je zo lekker aan het werk bent, dat je alleen daar nog oog en aandacht voor hebt? Wel, het overkwam mij de afgelopen maanden. En pas nu, nadat de laatste prenten vers van de pers zijn gerold en ik met mijn goede bevriende collega Johan Breuker sparde over ons werk voor de tentoonstelling, mijn werk naar de lijstenmaker bracht, in afwachting ben van de levering van het allereerste sieraad dat ik in mijn leven ontwierp en de tekst en de foto's voor de uitnodiging naar de vormgever zijn, ja, nu vind ik dan toch eindelijk tijd voor deze nieuwe Tekenen.

Expositie.

Op zaterdagmiddag 13 mei a.s. om 15.00 uur vindt de opening plaats van 'Tekend:' een duo-expositie samen met Johan Breuker in kunstcentrum de Kolk. De expositie loopt tot en met zondag 11 juni en is alle vijf de weekenden geopend van 12.00 tot 17.00 uur. Ligt Spaarndam voor jou uit de route? Het plaatsje, een oud dijkdorp, en de omgeving zijn meer dan geschikt om er een leuke dag of zelfs weekendje uit van te maken.

De oude kern Spaarndam-West, het gedeelte waar de galerie ligt, hoort bij de gemeente Haarlem en is een van de eerste beschermde dorpsgezichten van Nederland. Spaarndam ligt midden in het [recreatiegebied Spaarnewoude](#), een groene buffer tussen Haarlem, Amsterdam en Velsen waar voor ieder wat wils te vinden is. En voor een stad als het nabije Haarlem geldt dat evenzeer. Wil je een museum bezoeken, keuze te over met bijvoorbeeld: [de Hallen](#), het [Frans Hals Museum](#) en het [Teylers museum](#).

Vaak vind ik een duo expositie spannender dan een solo omdat bij een juiste combinatie het werk en ook het werkproces elkaar kunnen versterken. Vanuit die gedachte vroeg ik [Johan Breuker](#) of hij samen met mij wilde exposeren. Ik ga in deze brief niet verder op zijn werk en passie voor tekenen in, anders dan dat ik je aanraad om alvast eens een kijkje op zijn website te nemen en je dan te laten begoochelen door de mysterieuze sfeer en stemming van de natuur zoals hij die laat zien. Blijf vooral niet op afstand, maar laat je verleiden om het van binnenuit te zien.

‘Tekenen van Tijd’

In ‘Tekenenend:’ laat ik werken zien uit ‘Tekenen van Tijd’. Dit project kreeg een langere looptijd dan ik vorig jaar zomer voorzag en waarover ik je sindsdien meer of minder regelmatig berichtte. Met de intentie om jou daarmee een kijkje achter de schermen van ‘mijn’ podium te geven. Ik hoop dat dat gelukt is. Als je hierop nog reactie wilt geven, dan stel ik dat zeer op prijs. In wat voor zin ook: suggesties, vragen, tips. Wat vond je leuk, heb je iets gemist?

Met deze Tekenen#6 komt er - in ieder geval voorlopig - een einde aan deze serie brieven. Afgelopen dagen bladerde ik door de mapjes met onderwerpen die ik nog voor je in petto had. Dat waren er nóg eens zes... Gek eigenlijk dat ik door het verschuiven van de expositie meer tijd kreeg voor de voorbereiding, en dat het toch onvoldoende bleek om alles wat ik had bedacht of zich gaandeweg aandiende in deze brieven te kunnen bespreken. Dat is misschien wel wat tijd doet: ruimte bieden voor steeds nieuwe ideeën. Dat kan het gevoel geven dat je steeds tijd tekort komt. Je kunt het ook positiever zien. Het biedt steeds opnieuw mogelijkheid ergens een vervolg aan te geven of aan iets nieuws te beginnen. Voor wat dit project betreft kan ik dus, als het zo uitpakt, aan dit voorlopige einde straks gewoon een nieuw begin koppelen!

Wat? Een nieuwe serie brieven? Ja, misschien wel. Als het zover is, zal ik je daarover zeker berichten. Zonder jou als lezer had ik ze waarschijnlijk niet geschreven en was ik waarschijnlijk niet zover gekomen in mijn reflectie over de tijd en ‘de taal van de tijd’ in mijn werk. Het heeft me nieuwe inzichten geboden en geleid tot nieuw werk. En daarom wil ik je sowieso heel hartelijk bedanken voor jouw geduldig luisterend oor.

Ordenen en keuzes maken.

Als ik alles zou laten zien wat ik in Tekenen van Tijd de revue heb laten passeren en wat ik nog had willen laten passeren, zou het wis en waarachtig op een kakafonie uitlopen. Bovendien zou het niet eens passen in de ruimte die de galerie ter beschikking stelt.

Ets/ toyobodruk, 30x20cm

In Tekenen#4 ging ik in op de mogelijkheid om via ordenen en herordenen steeds nieuwe betekenissen te kunnen genereren, nieuwe werelden te scheppen. Bij de keuze voor het werk dat ik straks ga laten zien, stuit ik op precies dát fenomeen. Als ik probeer te achterhalen welke taal van tijd de werken spreken die ik de afgelopen vijftien jaar maakte, besef ik dat wat ze zeggen afhankelijk is van het gesprek dat ze samen voeren. Als de een iets zegt, wordt het versterkt door de ander of juist luidruchtig tegengesproken.

Dus keuzes maken is onvermijdelijk. En de vraag blijft: welke wereld wil ik tonen en welke werken laten dat het beste zien. Ik heb ervoor gekozen om vooral te kiezen voor een wereld die tijdloosheid, verstillings en duurzaamheid ademen.

Veranderingen in het rivierenlandschap.

Toen ik in 2000 in het rivierengebied ging wonen, werden vanwege zandwinning de uiterwaarden radicaal op de schop genomen. Nu, zeventien jaar later, heeft door Ruimte voor de rivier opnieuw een metamorfose plaatsgevonden. De meeste veranderingen in het Nederlandse landschap ontstaan door menselijk ingrijpen. Aan het rivierenlandschap kleeft meer cultuurlijks dan natuurlijks. Bomen en struiken zijn gekapt, hollen en nesten van dieren zijn verdwenen, het zicht is weidser, de wind heeft vrij spel, kunstmatig gegraven geulen verbinden de Maas met de Waal en zetten de sluis open voor toeristische vaartochtjes, de dwarskribben zijn vervangen door langskribben. Niet alleen het landschap zelf is ingrijpend veranderd, maar ook de relatie tussen het landschap en de wandelaar zal nooit meer hetzelfde zijn.

De effecten van ruimte voor de rivier werden juist in de periode dat ik met Teken en Tijd bezig was, zichtbaar en voelbaar. Misschien kwam het ook wel daardoor dat ik in mijn zolderinspectie op zoek ging naar een aspect van het riviergevoel dat ik in mijn werk lange tijd links heb laten liggen: het tijdloze beeld van een idyllisch rivierenlandschap. Een landschap zoals je dat aan zou kunnen treffen in werken van Willem Maris.

Ik liet het links liggen vanwege de vermeende vanzelfsprekendheid dat het er altijd zou zijn... ik had het mis, daarvoor ontbeert de rivier de noodzakelijke rechten. De enige rivier met rechten, voorzover mij bekend, is de Whanganui-rivier in Nieuw-Zeeland. Thijs Middeldorp schreef er een prachtig [artikel](#) over in The Correspondent.

In mijn foto's zocht ik naar voorbeelden. Ik drukte ze af in een voor mij nieuwe etstechniek, de toyobodruk. Een milieuvriendelijke manier van etsen, waarbij de afbeelding in de plaat niet wordt uitgebeten, maar ontstaat door middel van belichting.

Zoals ik eerder via het aangespoelde en achtergelaten afval langs de rivier duurzaamheid als aspect binnen mijn werk inbracht, zo herintroduceerde ik het nu op bijna tegengestelde wijze door de keuze voor de schoonheid en verstillings van het rivierenlandschap. Ik betrapte me er zelfs op dat ik ook in mijn manier van werken terugkeerde naar de rust en verstillings uit eerdere jaren.

In de ban van de ring.

Zoals in de inleiding al gezegd: een van de nieuwe werken die ik maakte, is een sieraad: een ring waarin rondom de tekst indenbeginne staat. Het is de eerste keer dat ik een sieraad heb ontworpen. En de uitvoering ervan gaat in samenwerking met een juweelontwerpster [Nicoline van Boven](#).

De ring is onderdeel van het werk dat ik de afgelopen jaren maakte over 'indenbeginne'. En het staat voor de gedachte van duurzaamheid. Dat einde en begin onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Het copyright van het gedachtegoed achter deze ring en ook het andere werk heb ik vastgelegd. Het was te bijzonder om dat niet te doen. Als je indenbeginne achter elkaar schrijft, of, zoals bij deze ring door laat lopen, kun je het ook lezen als begin n einde n begin n einde.

De ring kan op meerdere manieren worden uitgevoerd: 3-d geprint in een kleur naar keuze, in zilver, goud of zilver met goud. De breedte van de ring is 8 mm, aan de boven- en onderzijde is een smal randje van 1 mm waarmee de tekst op 6 mm komt. De twee verbindende letters n liggen iets dieper waardoor een schaduwwerking ontstaat. Voor de zilveren uitvoering kan gekozen worden voor een witte of zwarte afwerking van de bodem tussen de letters. En uiteraard kunnen de ringen in elke gewenste ringmaat worden geleverd. Mocht je interesse hebben voor een van de ringen, laat het me weten, dan zorg ik ervoor dat je, uiteraard vrijblijvend, alle relevante informatie daarover ontvangt.

De 'officiële uitnodiging' krijg je binnenkort nog toegestuurd. Ik hoop dat je de tijd vindt of neemt om de expositie te gaan zien en elkaar wellicht te treffen bij de opening of op een van de navolgende weekenden.

In ieder geval, heel hartelijke groet,

TEKENEN VAN TIJD #7 - WAT IN HET VERSCHIET LIGT

Zicht op Spaarndam met rechts [kunstcentrum de Kolk](http://www.kunstcentrumdekolk.nl).

30 april 2017

Beste Josse,

Je ontvangt deze mail vanwege de [lanceringsaanbieding](#) voor mijn nieuwe sieraad en de komende expositie waarvoor ik je graag uitnodig.

Op zaterdagmiddag 13 mei a.s. om 15.00 uur vindt de opening plaats van 'Tekenend:' een duo-expositie samen met Johan Breuker in kunstcentrum de Kolk in Spaarndam. In deze tentoonstelling laat ik een selectie zien van het werk uit **Tekenen van Tijd**.

De [expositie](#) loopt tot en met zondag 11 juni en is alle vijf de weekenden geopend van 12.00 tot 17.00 uur. Graag nodig ik je uit om bij de opening aanwezig te zijn of in een van de navolgende weekenden een kijkje te komen nemen.

Misschien vraag je je inmiddels af wie de kunstenaar Johan Breuker achter de mooie tekeningen is, die ook op de expositie te zien zullen zijn.

Johan was mijn docent grafiek op de HKU in Utrecht. Hoewel zijn autonome werk hoofdzakelijk uit tekenen bestaat, en dat werk in de expositie te zien is, maakte Johan in zijn leven veel kunstenaarsboeken. In verband met mijn online cursussen handboekbinden, maakte ik in 2016 enkele filmpjes daarover. En het leek me leuk om je er daarvan [HIER](#) een te laten zien. Een waarop ook een relatie met de tekeningen zichtbaar is. LET OP: de video vraagt om een wachtwoord. Dat is: drei tonk.

Een van de nieuwe werken die ik maakte en die ik bij de expositie laat zien, is een sieraad. In de laatste Tekenen van Tijd liet ik hiervan al foto's zien. Het is een ring waarop rondom de tekst indenbeginne staat. De ring is onderdeel van het werk dat ik de afgelopen jaren over dit onderwerp maakte. En het staat voor de gedachte van duurzaamheid. Dat einde en begin onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.

Vanaf vandaag tot en met een maand na de expositie geldt een lanceringsprijs. [Op mijn website vind je hierover meer informatie.](#)

Hartelijke groet,

